

KS. GRZEGORZ WĄCHOL

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Instytut Psychologii

## KRYZYS WIARY, CZY RELIGII? PRZESŁANIE NADZIEI I ZANGAŻOWANIA DUSZPASTERSKIEGO W ŚWIETLE ADHORTACJI *EVANGELII GAUDIUM*

**Słowa kluczowe:** religia, wiara, kryzys, nadzieja, Adhortacja *Evangelii gaudium*, aktywność duszpasterska

1. Wprowadzenie. 2. Empiryczne wskaźniki kryzysu Kościoła katolickiego w Polsce. 3. Kryzys wiary, czy kryzys religijności? 4. Wezwanie papieża Franciszka do duszpasterskiej aktywności w czasach kryzysu. 5. Zakończenie

### 1. WPROWADZENIE

W publicznej debacie coraz częściej mówi się o kryzysie Kościoła, przejawiającego się spadkiem najważniejszych statystycznych wskaźników wiary. Jednak jeśli popatrzymy na rozwój chrześcijaństwa, to bez większych trudów dostrzeżemy, że bardzo często doświadczało ono w swojej historii problemów o znamionach kryzysu. Być może u podstaw postrzegania obecnej sytuacji jako kryzysowej stoi zniekształcony obraz Boga i oczekiwanie, by katolicyzm dominował w liczebnym wymiarze nad innymi propozycjami światopoglądowymi, jakie można współcześnie odnaleźć. Niniejszy artykuł podejmuje refleksję nad wspomnianym zjawiskiem kryzysu Kościoła katolickiego w Polsce i dyskutuje, czy obserwowalne zmiany w Kościele dotyczą wiary samej w sobie, czy raczej religii, która jest pojęciem szerszym. W końcu, na kanwie Adhortacji Franciszka *Evangelii gaudium*, artykuł ukazuje inspiracje do budzenia w sobie nadziei i aktywności duszpasterskiej, które są gwarantem ocalenia wiary poszukujących Boga i będących już blisko Niego.

## 2. EMPIRYCZNE WSKAŹNIKI KRYZYSU KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POLSCE

Co roku, zwłaszcza przy okazji najważniejszych uroczystości, można przeczytać w popularnych mediach o tym jak w Polsce kurczy się populacja katolików zaangażowanych religijnie. Chociaż bardzo często tego typu dyskusje mają na celu obnażenie słabości instytucji kościelnych przez środowiska im przeciwne, to jednak wtórują im twarde dane statystyczne.

Najważniejszy wskaźnik religijności, czyli regularne uczestnictwo w niedzielnej Mszy św. spadł dwukrotnie w ciągu minionych czterdziestu lat z prawie 60% (taki poziom odnotowywano na początku lat 80.) do nieco ponad 28% w 2021 r. Do 2010 r. wskaźnik ten wahał się w zakresie kilku punktów procentowych i utrzymywał się na względnie stałym poziomie ok. 45%. Badania wykazały również gwałtowne spadki liczby *dominicantes* między 2019 a 2021 r., które w kilku diecezjach przekroczyły nawet 10%. Było to spowodowane obostrzeniami sanitarnymi w okresie epidemii koronawirusa<sup>1</sup>. Inne zmiany w postawie religijnej to wyraźny wzrost (o 20%) między 1991 a 2012 r.<sup>2</sup>, liczby osób deklarujących rezygnację z codziennej modlitwy. Obserwuje się również, że w XXI w. regularnie spada liczba kandydatów do sakramentu święceń i życia zakonnego, średnio o 10–15% rocznie. W 2012 r. na pierwszy rok w seminariach przyjęto 828 kandydatów w całej Polsce, w 2021 r. już ponad dwukrotnie mniej – 356<sup>3</sup>. W wielu diecezjach na pierwszy rok formacji seminarialnej zgłasza się po kilku kandydatów, nie brakuje też miejsc, gdzie przychodzi zaledwie jedna osoba lub w ogóle nikt nie zgłasza swojej kandydatury. W 2023 r. zamknięto seminaria duchowne w Łowiczu i Gnieźnie, łącząc je z placówkami odpowiednio w Warszawie i Poznaniu<sup>4</sup>.

Wraz z przemianami ustrojowymi Polski zmieniało się również rozumienie niektórych wartości religijnych. W 1991 r. udział we Mszy św. dla większości Polaków był *obligatoryjny*, ale w 2012 r. stał się *fakultatywny*. Również w tym samym czasie odnotowano dwukrotny spadek liczby osób identyfikujących się z własną parafią i uważających ją za ważną wspólnotę<sup>5</sup>. Obserwuje się także rozluźnienie

<sup>1</sup> Por. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia. Dane za rok 2021*: <https://www.iskk.pl/badania/roczniki-statystyczne/374-annuario-statisticum-ecclesiae-in-polonia-dane-za-rok-2021> (28.06.2023). Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, *Praktyki niedzielne Polaków (dominicantes)*: <http://iskk.pl/badania/religijnosc/211-praktyki-niedzielne-polakow-dominicantes> (dostęp: 28.06.2023).

<sup>2</sup> Por. J. Mariański, *Praktyki religijne w Polsce w procesie przemian*, w: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red.: L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa 2013, 135.

<sup>3</sup> Por. *Statystyki powołań 2022*: <https://www.gosc.pl/doc/7867069.Statystyki-powolan-2022-338-kandydatow-rozpoczelo-w-tym-roku> (dostęp: 28.06.2023).

<sup>4</sup> Por. *Koniec roku akademickiego w WSD Łowicz*: <https://lowicz.gosc.pl/doc/8355907.Koniec-roku-akademickiego-w-WSD-Lowicz> (dostęp: 1.07.2023). *Klerycy z Gniezna będą odbywać formację w Poznaniu*: <https://archidiecezja.pl/klerycy-z-gniezna-beda-odbywac-formacje-w-poznaniu/> (dostęp: 1.07.2023).

<sup>5</sup> Por. J. Mariański, *Praktyki religijne w Polsce w procesie przemian*, w: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red.: L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa 2013, 135.

w sferze moralnej, zwłaszcza w dziedzinie etyki seksualnej. Przez coraz większą liczbę katolików praktyki uznane za niemoralne przez Kościół, takie jak: stosowanie antykoncepcji, zgoda na aborcję czy przyzwolenie na życie w związku pozamałżeńskim, są uznawane za godziwe<sup>6</sup>. Ma to związek z ogólną tendencją do redukcji znaczenia autorytetów i przejściem od moralności obiektywistycznej do subiektywistycznej, w której „ja” stanowi wyższą wartość niż jakakolwiek instytucja, w tym Kościół, czy jego przedstawiciele. Zjawisko to jest charakterystyczne dla przemian obyczajowych zachodzących na pograniczu drugiego i trzeciego tysiąclecia<sup>7</sup>.

Oprócz danych statystycznych, zwyczajny ogląd sytuacji współczesnego społeczeństwa wyraźnie ukazuje zmiany w podejściu do wartości, które w ostatnich czasach były uznawane za święte lub przynajmniej ważne i godne szacunku. Do niedawna można było w dużym uogólnieniu przyjąć, że Polacy byli związani z Kościołem katolickim i zasadniczo praktykowali swoją wiarę lub przynajmniej przyjmowali styl życia zbudowany na podłożu chrześcijańskim. Obecnie obserwuje się proces silnej indywiduacji wiary, spadek zaufania do instytucji Kościoła, przyzwolenie na samodzielną ocenę moralną czynów, zaniechanie niektórych praktyk czy zwyczajów o charakterze religijnym. Wśród wyraźnych wskaźników ostatniego z wymienionych zjawisk mieści się silna komercjalizacja świąt religijnych, zwłaszcza Bożego Narodzenia, wykorzystanie niedziel i uroczystości wolnych od pracy na wykonywanie zajęć w gospodarstwach domowych, powszechne przyzwolenie na zamieszkanie bez ślubu kościelnego par niemających przeszkód kanonicznych, dewaluacja piątkowej wstrzeźliwości od pokarmów mięsnych, zgoda – przynajmniej części społeczeństwa – na profanację obiektów sakralnych, obecność w przestrzeni publicznej wulgarnych spektakli czy reklam wyśmiewających religię i osoby wierzące<sup>8</sup>.

### 3. KRYZYS WIARY, CZY KRYZYS RELIGIJNOŚCI?

Można zastanawiać się, czy powyższe wskaźniki rzeczywiście obrazują kryzys wiary współczesnego społeczeństwa, czy raczej kryzys religijności? Do właściwego rozeznania tej kwestii konieczne jest zdefiniowanie obu pojęć. Jedną z najbardziej nośnych definicji wiary podaje św. Paweł w Liście do Hebrajczyków: *wiara jest poręką tych dóbr, których się spodziewamy, dowodem tych rzeczywistości, których nie widzimy* (Hbr 11, 1). A więc sama wiara jest ludzką zdolnością do przyjęcia za istniejące to, czego nie można udowodnić, używając ludzkiego rozumu. Należy odróżnić wiarę religijną od wiary w życiu codziennym, która najczęściej jest efektem doświadczenia i sprowadza się do logicznych założeń powstających na

<sup>6</sup> Por. G. Krawiec, *Czystość jako wartość*, Roczniki Pedagogiczne 7 (43), nr 3 (2015), 93–114.

<sup>7</sup> Por. W. Dłubacz, *O obiektywne pojmowanie moralności*, Człowiek w Kulturze 10 (1998), 147–160.

<sup>8</sup> Por. M. Lisak, *Transformacje religijności Polaków – wybrane aspekty religijnej zmiany*, Sympozjum 29 (2015), 29–50. W. Woźna-Burdziak, *Reklama a obrazu uczuć religijnych*, Kościół i prawo 10 (23), 2021, 225–238. J. Kowalczyk, *Obrazu uczuć religijnych – kategoria prawna, lingwistyczna i kulturowa*. *Problem językowy i systemowy*, Poradnik Językowy 764 (5), 2019, 20–31.

podstawie replikacji różnych sytuacji. W ten sposób pamięć tworzy skrypty zachowań i schematy, którymi posługuje się każdy człowiek, adekwatnie do danego momentu i aktywności. Dzięki temu ludzkość może wierzyć, czyli *de facto* dokonywać racjonalnych założeń, że niektóre zjawiska są oczywiste, np. nastanie dnia po nocy czy zatrzymanie się samochodu na przejściu dla pieszych w celu ustąpienia im pierwszeństwa<sup>9</sup>. Wiara religijna z kolei posługuje się terminami metafizycznymi, takimi jak: *Bóg, sumienie, czy wieczność*, które wykraczają poza możliwość bezpośredniego doświadczenia lub ich doświadczenie jest o wiele bardziej skomplikowanym procesem niż prosta replikacja różnorodnych sytuacji. W przypadku chrześcijaństwa, wiara wymaga dodatkowej i stałej interakcji z Bogiem, dlatego przeżywana jest jako żywa relacja, a nie bierny stan. Jak precyzuje Tadeusz Pikus: *wiara chrześcijańska jest egzystencjalną, zakorzenioną w konkretnej wspólnotie Kościoła odpowiedzią Bogu, który objawił się nam w Jezusie Chrystusie*<sup>10</sup>.

W takim ujęciu wiara jest częścią religii, rozumianej jako szerszy system, zawierający w sobie nie tylko metafizyczną wartość wzajemnej relacji Boga i człowieka, ale również czynniki konsolidujące wierzące społeczeństwo we wspólnotę i wyznaczające pożądane postawy. Wśród tych elementów mieszczą się m.in.: kodeks moralny, instytucja religijna, kult, światopogląd, sztuka sakralna, tradycje ludowe, święte miejsca, przedmioty i dni. Taką koncepcję przyjmuje Józef Bocheński, podkreślając jednocześnie, że wiara stoi u podstawy religii<sup>11</sup>. To podejście odpowiada historycznemu rozwojowi chrześcijaństwa, które swoimi korzeniami sięga do judaizmu, a za wzór wiary uznaje Abrahama, nazywając go w Katechizmie Kościoła Katolickiego *Ojcem wiary* oraz *uosobieniem wiary*<sup>12</sup>. W Abrahamie uwypukla się wiara religijna, gdyż był on człowiekiem, który bez uprzedniego doświadczenia Boga poszedł za Jego głosem. Z tego wyboru, przez kolejne pokolenia narodzi się religia, która w początkowej fazie nie będzie rozbudowanym systemem, ale skupi się na żywej relacji między potomkami Abrahama a Bogiem i uwypukli się w niej przede wszystkim akt osobistej wiary<sup>13</sup>. Bardziej rozbudowaną formę przyjmie przymierze między Bogiem a Mojżeszem na górze Synaj, gdzie zgromadzi się Naród Izraelski, który otrzyma Dekalog, jako zbiór prawa obowiązującego go i warunkującego trwałość przymierza. W kolejnych latach wędrówki przez pustynię powstaną następne, bardzo szczegółowe przepisy prawa dotyczące nie tylko zasad wiary w Boga, ale również codziennego życia<sup>14</sup>.

Przymierze Abrahama i przymierze Mojżesza ukazują dwa istotne aspekty rozumienia relacji wiary i religii. Pierwszy z nich dotyczy kierunku, jaki przybiera inicjatywa między nimi a Bogiem. To Bóg wybiera Abrahama, jednego człowieka

<sup>9</sup> Por. M. Nachotko, *Organizacja wiedzy w umyśle człowieka w świetle teorii schematów i gatunków*, *Zagadnienia Informatyki Naukowej* 2014, 52 (1), 80–93.

<sup>10</sup> Por. T. Pikus, *Wiara religijna – co to jest?*, *Warszawskie Studia Teologiczne* 25 (1), 2012, 74, 71–84.

<sup>11</sup> Por. K. Jasiński, *Religia – wiara – teologia. Zarys myśli Józefa M. Bocheńskiego*, *IDEA – Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych* 29 (1), 2017, 114–141.

<sup>12</sup> Por. KKK 145–147.

<sup>13</sup> Por. S. Ormanty, *Abraham jako paradygmat wiary*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 12, 2002, 7–17.

<sup>14</sup> Por. R. Krawczyk, *Mojżesz w historii zbawienia*, *Studia Elbląskie* 15, 2014, 106–116.

spośród rzeszy ludzi zamieszkujących różne narody ziemi. W dalszej historii Bóg objawia się Mojżeszowi w krzewie gorejącym. Nie mamy przekazu biblijnej, czy pozabiblijnej tradycji, aby którykolwiek z nich poszukiwał Boga w jakiś aktywny i uświadomiony sposób. Uczuciem łączącym obie postaci jest tęsknota – u Abrahama za potomstwem, a u Mojżesza za wolnością osobistą, jak i całego narodu. Bóg wychodzi z inicjatywą naprzeciw tym tęsknotom i spełnia marzenia obu patriarchów. Drugi ważny aspekt przymierza między Bogiem a ludźmi wskazuje na wybitnie osobisty wymiar wiary Abrahama i Mojżesza. Oczywiście w tym miejscu można przytoczyć przykłady innych ważnych postaci opisanych na kartach Pisma Świętego, ale celem niniejszego opracowania nie jest egzegeza biblijna, dlatego ogranicza się ono do wspomnianych dwóch osób. Początkowo wiara Abrahama i Mojżesza przeżywana jest właściwie bez religii – jako czysty akt woli, by wejść w tajemnicę, jaką jest odpowiedź na Boże wezwanie i wypełnić wolę Stwórcy. Zresztą sam Jezus Chrystus, który przyszedł, aby *wypełnić Prawo i Proroków* (por. Mt 5, 17), zdecydowanie redukuje niektóre zasady obowiązującego prawa religijnego, np. dotyczące szabatów czy rytuałów związanych z posiłkami. W ten sposób ukazuje, że prawo religijne jest wtórne wobec wiary, a sama religia rozwija się jako system organizujący społeczeństwo, opierając się na wierze. Najważniejszą zaś zasadą pozostaje miłość Boga i bliźniego<sup>15</sup>.

Z tych perspektyw rodzi się refleksja o wierze jako przestrzeni dialogicznej. Z jednej strony pojawia się inicjatywa Boga, a z drugiej konieczna jest odpowiedź człowieka na łaskę Stwórcy. Uwypukla to dobitnie soborowa Deklaracja *Dignitas humanae*, która podkreśla konieczność aktywności osoby ludzkiej<sup>16</sup>. To właśnie taka postawa rozbudowuje wiarę o kolejne obszary, porządkując relację do Boga oraz przynależność do społeczności ludzkiej i tworząc w ten sposób religię. Dopiero wielopokoleniowy wzrost wyznawców Boga w pewnej tradycji powoduje, że wiara i religia zaczynają się mocno ze sobą łączyć i zazębiać. Pierwotne chrześcijaństwo, tak często podawane za wzór do naśladowania zwłaszcza w kontekście odnowy religijnej, miało kształt zbliżony do powyższych założeń. Wspólnoty były nieliczne, z konieczności działały w ukryciu, a więc nie wykształcały rozbudowanej formy religijnej, a teksty opisujące zasady bycia chrześcijaninem sprowadzały się głównie do określenia podstawowych prawd wiary. Dopiero po legalizacji i uczynieniu chrześcijaństwa religią Cesarstwa Rzymskiego w IV w. zaczęło się ono gwałtownie rozwijać w różnych wymiarach i rozbudowywać tradycję religijną<sup>17</sup>. Analizując kolejne wieki rozwoju chrześcijaństwa, które ukształtowało europejską cywilizację, widziano w nim system religijny, będący praktycznie jedynym nośnikiem wiary w Boga, przynajmniej na obszarze swojego zasięgu. To religia stała się językiem uczącym wiary, jednak, jak podkreśla Josphe Ratzinger, od czasów nowożytnych obserwuje się rozejście tych dróg i tendencje do definiowania religii jako ogólnego odniesienia do Transcendencji<sup>18</sup>.

<sup>15</sup> Por. J. Kudasiewicz, *Jezus Chrystus a dziedzictwo prawne Starego i Nowego Testamentu*, Kieleckie Studia Teologiczne 8, 2009, 93–104.

<sup>16</sup> Por. *Dignitas humanae* 11.

<sup>17</sup> Por. A. Mrozek, *Pierwsze wieki chrześcijaństwa*, *The Polish Journal of the Arts and Culture* 3, 2012, 115–151.

<sup>18</sup> Por. J. Ratzinger, *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Kielce 2005, 41–42.

Te spostrzeżenia rodzą odważną i potrzebną refleksję na temat przedmiotu kryzysu, jaki obserwuje się obecnie w Kościele. Być może wskaźniki wymienione w pierwszej części artykułu wcale nie dotyczą wiary samej w sobie, a religii. Można zauważyć spadek różnych form praktyk religijnych, ale nie sposób zbadać, co poszczególne osoby przeżywają w swoim wnętrzu. Próba charakterystyki za pomocą wskaźników liczbowych tak bogatego i niejednorodnego fenomenu, jakim jest spotkanie Boga z człowiekiem, może być nietrafne. Obserwacja wysokich współczynników opisujących poszczególne sposoby zaangażowania, niewiele mówi o przebiegu duchowych procesów u katolików zaangażowanych w życie religijne.

Badania Beaty Zarzyckiej ukazują powierzchowność religii Polaków. Jest ona skupiona na wymiarze behawioralnym i sprowadza się głównie do zbiorowego i pompatycznego przeżywania różnych aktywności związanych uroczystościami. Dominuje w niej obrzędowość i ludyczność, przywiązanie do różnych tradycji, które często są mieszanką wierzeń słowiańskich z inkulturującym się na tych ziemiach chrześcijaństwem. Wierzącym Polakom często brakuje świadomości religijnej, przejawiającej się wiedzą na jej temat, osobistym zaangażowaniem, a przede wszystkim realnym wpływem treści religijnych na ich życie<sup>19</sup>. Sytuacja ta jest charakterystyczna dla Kościoła katolickiego w Polsce i obecna od dawna wśród praktykujących katolików, niezależnie od ich liczby zmieniającej się na przestrzeni lat<sup>20</sup>. Stąd czasami zwykło się mówić o katolikach w Polsce, używając neologizmu *praktykujących i niewierzących*<sup>21</sup>. Ale znowu tego typu analizy, nie mogą uwzględnić siły osobistej relacji z Bogiem, która może przejawiać się na różne sposoby.

Pewien kierunek myślenia, który może być adekwatny dla coraz bardziej zsekularyzowanego społeczeństwa, wskazuje Tomasz Halik. Proponuje on odejście od tradycyjnego podziału na wierzących i niewierzących, co jednocześnie usuwa konieczność definiowania przedmiotu kryzysu. Zamiast tego postuluje możliwość patrzenia na ludzką religijność w dwubiegunowej kategorii: poszukiwanie – stagnacja. Osoby, które nie poszukują Boga, niezależnie, czy deklarują się jako wierzące, czy niewierzące – pozbawiają się szansy na zmianę tego stanu i tym samey odkrycia Boga lub pogłębienie obecnej już w nich wiary. Stagnacja prowadzi do coraz większej obojętności i duchowej skostniałości, natomiast aktywność w życiu duchowym połączona z szukaniem Boga na wzór Zacheusza, wspinającego się na sykomorę, by zobaczyć Jezusa, czy odpowiadających aktywnie na Boży głos Abrahama i Mojżesza, daje szansę na odkrycie lub silniejsze przyłgnięcie do Prawdy, którą ostatecznie jest sam Jezus Chrystus (J 14, 6)<sup>22</sup>. Takie podejście może rodzić szereg zagrożeń, związanych przede wszystkim z indyferentyzmem samej religii lub uznaniem, że wierząc i poszukując Boga, można uniezależnić się od

<sup>19</sup> Por. B. Zarzycka, *Tradycja czy charyzmat? Religijność w Polsce*, w: *Wybrane zagadnienia z psychologii religii. Funkcja i tożsamość*, red. J. Śliwak, B. Zarzycka, R. Bartczuk, M. Wiechetek, M. Marzel, WN UMCS, Lublin 2021, 11–34.

<sup>20</sup> Por. R. Boguszewski, *Religia a życie codzienne, czyli m.in. o wyzwaniach dla Kościoła katolickiego w Polsce*, Colloquium WNHiS 4, 2015, 27–44.

<sup>21</sup> Por. J. Baniak, *Między wiarą a ateizmem. Katolicy niewierzący i praktykujący*, Prace Naukowe Akademii Jana Długosza w Częstochowie 15, 2006, 69–90.

<sup>22</sup> Por. A. Grün, T. Halik, *Bóg zagubiony*, WAM, Kraków 2017, 80–124.

konkretnych wymogów danej religii, w tym przynależności do wspólnoty Kościoła. Wówczas człowiek sam decyduje, co jest słuszne, a nierzadko, czerpiąc także wartości z innych kultur, dokonuje błędnego synkretyzmu, mijając się z prawdą o Bogu<sup>23</sup>. To zjawisko może być o wiele bardziej powszechne i zagrażające wierze w kontekście zmian społecznych, jakie zachodzą w ostatnich dekadach w Polsce. Zauważalny jest w wielu aspektach coraz większy egoizm kolejnych pokoleń, tak widoczny i silnie oddziałujący na otoczenie, że można mówić o *kulturze narcyzmu*<sup>24</sup>. Jednak ten proces paradoksalnie zagraża nie tylko osobom szukającym sensu własnego życia, ale również samemu Kościołowi i jego aktywności duszpasterskiej. W przypadku niektórych inicjatyw pojawia się pytanie, do czego one tak naprawdę zmierzają: głoszeniu kerygmatu i ukazaniu prawdy w osobie Boga, czy promocji osobistych inicjatyw poszczególnych duszpasterzy?<sup>25</sup> Wówczas może zakorzenieć się przekonanie, że wiara osób przechodzących kryzys czy poszukujących jej jest uzależniona w całości od aktywności duszpasterskiej Kościoła i pominąć ważny aspekt łaski, będącej darem Stwórcy, możliwym do przyjęcia przez każdego człowieka<sup>26</sup>. Dlatego cały Kościół potrzebuje *ewangelicznego nawrócenia*, o czym przypomina papież Franciszek w *Evangelii gaudium* i postuluje, że powinno ono dotyczyć nie tylko struktur kościelnych, sposobu przepowiadania, obrzędów, czy tradycji, ale także takiej reorientacji, aby głosić Słowo Boże, ewangelizując, a nie próbując utrzymać dotychczasowy stan rzeczy<sup>27</sup>.

#### 4. WEZWANIE PAPIEŻA FRANCISZKA DO DUSZPASTERSKIEJ AKTYWNOŚCI W CZASACH KRYZYSU

Z dotychczasowych rozważań nad problematyką kryzysu nie sposób wywnioskować, czy dotyczy on wiary religijnej, czy religii jako bardziej złożonego systemu zawierającego w sobie również elementy społeczne? Dane statystyczne ukazują raczej zmiany w obrębie niektórych postaw religijnych, ale nie mówią nic o kondycji duchowej samych wierzących, gdyż jest to sfera wchodząca w tzw. *forum internum*, a więc niemierzalna. Hipotetycznie może zachodzić zjawisko, w którym, pomimo obniżenia częstości praktyk religijnych, rośnie poziom osobistego związku z Bogiem. Powszechność zachowań religijnych nie gwarantuje wysokiej jakości ich przeżywania. Z drugiej strony obserwowalny kryzys zaangażowania

<sup>23</sup> Por. W. Kulbat, *Religia wobec pokusy synkretyzmu*, Łódzkie Studia Teologiczne, 2012, 21 (1), 123–130.

<sup>24</sup> Por. M. Szpunar, *Narcystyczna kultura. o kondycji człowieka ponowoczesnego w kulturze zdominowanej przez narcyzm*, Zarządzanie Mediami 8 (3), 2020, 183–199.

<sup>25</sup> Por. W. Cichosz, *Kapłan gwiazdor, showman i inkwizytor: Zagrożenia aktywizmem w posłudze katechetyczno-duszpasterskiej*, Studia Gdańskie 26 (2010), 109–129. F. Hadjadj, *Antypodręcznik ewangelizacji. Jak dzisiaj mówić o Bogu?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, 17–27.

<sup>26</sup> Por. A. Bezkorowajny, *Wiara jako łaska Ducha Świętego. Analiza na podstawie przepowiadania kardynała Mariana Jaworskiego*, Roczniki Teologiczne 58 (1), 2021, 5–15.

<sup>27</sup> Por. EG 27. M. Polak, „Duszpasterskie nawrócenie” prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego, *Teologia i Człowiek* 45, (2019) 1, 87–104.

religijnego może być przejawem głębokiego kryzysu wiary w Boga i stopniowego zastępowania Go innymi, zwłaszcza hedonistycznymi wartościami.

W ostatnich latach, na kanwie opisanego wcześniej zjawiska narcyzmu, obserwuje się z całą pewnością wyraźny kryzys sensu życia. Wybierając wartości utilitarystyczne i materialistyczne, kolejne pokolenia wyraźnie zatracają się w poczuciu sensu własnego życia. Bardzo często dopiero w sytuacjach granicznych, gdzie pojawia się zagrożenie życia lub przynajmniej znaczne obniżenie jego jakości aż do poziomu niemożności normalnego funkcjonowania, pojawia się pytanie o Boga<sup>28</sup>. Same analizy zaangażowania religijnego, chociaż są ważne i wskazują jakiś kierunek zmian w tej przestrzeni, nie powinny przyćmić osobistej pracy każdego wiernego nad pogłębieniem swojej relacji z Bogiem, a tym bardziej duszpasterskiego wysiłku Kościoła na rzecz poprawy lub budowy od początku takiej postawy wiernych. Całej społeczności Kościoła – począwszy od jego hierarchów, przez wszystkich duszpasterzy, inne osoby zaangażowane w to dzieło aż po wszystkich wiernych – nie może zabraknąć nadziei. Ona jest najbardziej charakterystyczną dla chrześcijaństwa cnotą, która pozwala na ocalenie wiary także wtedy, kiedy szczególnie trudno o taką postawę. Przede wszystkim zaś dzięki niej, można odkryć i zrealizować osobiste powołanie do świętości, dlatego nie powinno tej cnoty zabraknąć na żadnym etapie rozwoju Kościoła<sup>29</sup>. Z łatwością można zaobserwować, że dzisiejszy świat coraz bardziej zatracą się w beznadziei, stąd tak duży nacisk współczesnych papieży, aby pielęgnować tę cnotę i współpracować z łaską Bożą, by ją ugruntować<sup>30</sup>.

Papież Franciszek w Adhortacji *Evangelii gaudium* zachęca do odkrycia radości zakorzenionej w Bogu, która wynika z odkrycia swojego najgłębszego powołania do bycia Jego dzieckiem, prowadzącego ostatecznie do świętości<sup>31</sup>. Jednak obok tej zachęty apeluje o budowanie w ludzkiej Bożej nadziei<sup>32</sup>. Papież diagnozuje sytuację społeczną, także w ramach życia w Kościele jako sprzyjającą przywiązaniu do lęku, niepewności, ciągłego zatroskania i nostalgii, wynikającej z niewiadomej przyszłości oraz fascynacji rzeczami i doświadczeniami, które przynoszą ciemność i niepewność. W konfrontacji z takim stanem wspólnot, w jakich żyjemy, jawi się sam Chrystus z przesłaniem kierowanym do każdej osoby dobrej woli, by przełamać tę atmosferę beznadziei<sup>33</sup>.

Jednocześnie Franciszek pokazuje, że ułudą jest budowanie radości i zadowolenia jedynie z wymiernych wskaźników rozwoju, także tego duchowego. Każdy wierny i cały Kościół przeżywają swoją rzeczywistość upodobnieni do Chrystusa także w doświadczeniu krzyża. Przytłoczenie codziennym pędem za kolejnymi dobrami pożądanymi przez współczesny świat, może rodzić duchowe znużenie i fałszywe poczucie braku efektywności, stąd potrzebne jest, zdaniem Papieża,

<sup>28</sup> Por. B. Laskowska, *Młodzież wobec kryzysu religijnego*, Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych 2009, 1, 129–148.

<sup>29</sup> Por. Ł. Delewski, *Teologiczne rozumienie cnoty*, Studia Pelplińskie 2016, 43–55.

<sup>30</sup> Por. M. Kluz, *Nadzieja w życiu i postawie moralnej człowieka w świetle encykliki Spe salvi Benedykta XVI*, Roczniki Teologii Katolickiej 14 (2), 2015, 97–112.

<sup>31</sup> EG 2–3.

<sup>32</sup> EG 31.

<sup>33</sup> EG 83–84.



doświadczenie pustyni. W 86 numerze Adhortacji pisze: *Na pustyni odkrywa się wartość tego, co jest niezbędne do życia; i tak we współczesnym świecie istnieją niezliczone znaki pragnienia Boga, ostatecznego sensu życia, często wyrażane w formie ukrytej czy negatywnej. Na pustyni trzeba nade wszystko ludzi wiary, którzy swym własnym życiem wskazują drogę ku Ziemi Obiecanej i w ten sposób uobecniają nadzieję». W każdym wypadku, w tych okolicznościach jesteśmy wezwani, by być osobami-amforami, by dać pić innym. Niekiedy amfora przekształca się w ciężki krzyż, ale właśnie na Krzyżu Pan, przebity, oddał się nam jako źródło wody żywej. Nie pozwólmy się okraść z nadziei!*<sup>34</sup>. Z tego fragmentu wybrzmiewa zachęta do zobaczenia wartości w tym, co proste, nieskomplikowane i ubogie – niekiedy nawet duchowo. Współczesny świat i Kościół cierpią na nadmiar różnorodnych bodźców. W przypadku religii jest to droga do sprowadzenia jej na tory niezdrowej emocjonalności, gdzie priorytetowe jest doznanie i uniesienie chwili, a nie trwałe odniesienie do Boga, które realizuje się także przez zwyczajność, codzienność i prostotę<sup>35</sup>. Pustynia nabiera symbolu wiary, gdyż człowiek, będący na pustyni, musi zatroszczyć się o przeżycie, a na dalszy plan schodzą emocje i uczucia, liczy się jedynie przetrwanie. Adekwatnie w życiu duchowym doświadczenie pustki rodzi szansę na ponowny wybór najważniejszych wartości, na których czele jest Bóg. Koresponduje to z refleksją Benedykta XVI obecną w jego Encyklice *Spe salvi*. Benedykt przekonuje w niej, że Bóg jest Tym, który zawsze słucha modlitwy człowieka, nawet kiedy ta pozornie pozostaje bez wyraźnej odpowiedzi. Tą odpowiedzią może być sama postawa słuchania, a Bóg często jest jedynym, który przyjmuje ją wobec pozbawionych nadziei<sup>36</sup>. Duchowość pustyni pociągała chrześcijan od pierwszych wieków, a jednocześnie stawała się tym nurtem, który budował dojrzałość wiary. Franciszek wzywa, abyśmy niezależnie od środowiska, w jakim żyjemy, potrafili odnaleźć przestrzeń pustyni, gdzie pomimo surowego klimatu można dostrzec znaki obecności Boga<sup>37</sup>.

To przesłanie może stanowić zachętę do innego spojrzenia na jałowy świat wartości, w jakim obecnie żyjemy. Karłowatość wiary, egzystencja na jej obrzeżach, a nawet początkowy wybór wartości odległych Bogu, nie muszą oznaczać zaprzepaszczenia szansy na duchowy rozwój. Takie warunki, świadczące o wewnętrznej pustce, mogą przerodzić się w doświadczenie pustyni, o którym mówi Papież, a to z kolei zachęcić do wytężonej pracy nie tylko nad osobistym rozwojem wiary, ale też ukazywania Boga ludziom tęskniącym za odkryciem sensu. Paradoksalnie może to być najbardziej bezpośrednia droga do spotkania z Chrystusem, gdzie inne czynniki tracą na znaczeniu, gdyż doświadczenie pustyni wymaga radykalnego opowiedzenia się za tym, co daje życie, także w sensie duchowym. Przy tej okazji konieczne jest budowanie osobistej wiary, by móc w ten sposób zaświadczyć o Jezusie

<sup>34</sup> EG 86.

<sup>35</sup> Por. K. Ogorzelec, *Czynniki determinujące przemiany Kościoła rzymskokatolickiego w dzisiejszej Polsce w kierunku wspólnoty wiary – „koinonia” Perspektywa teologiczno-socjologiczna*, Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 42 (2), 2022, 95–119.

<sup>36</sup> SpS 32–34.

<sup>37</sup> Por. W.M. Nowak, *Pustynia. Biblijne miejsce spotkania z Bogiem*, Wydawnictwo: Erem Ojców Kamedułów, Kraków 2018, 3–18.

wobec tych, którzy nie potrafią Go jeszcze dostrzec. To podstawowa zasada chrześcijańska, by rozwój i zmianę na lepsze zaczynać od siebie, co sprzyja ewangelizowaniu i podejmowaniu dialogu z ludźmi żyjącymi z dala od Boga<sup>38</sup>.

Franciszek wzywa do posługi na rzecz zagubionych duchowo, ale jednocześnie zauważa też wspomniany wcześniej w niniejszym tekście problem ogromnego urozmaicenia różnych nowych ruchów religijnych i związany z procesem globalizacji synkretyzm, a w dalszej konsekwencji indyferentyzm religijny. W 65. punkcie *Evangelii gaudium* Papież pisze: *Wiara katolicka wielu narodów staje dziś wobec wyzwania, jakim jest rozprzestrzenianie się nowych ruchów religijnych skłaniających się do fundamentalizmu oraz innych, które wydają się proponować duchowość bez Boga. Z jednej strony jest to wynik ludzkiej reakcji wobec społeczeństwa materialistycznego, konsumistycznego i indywidualistycznego, a z drugiej wykorzystania biedy ludności żyjącej na peryferiach i w ubogich rejonach, starającej się przeżyć pośród wielkiego ludzkiego cierpienia i szukającej natychmiastowych rozwiązań dla swych potrzeb. Wspomniane ruchy religijne, charakteryzujące się subtelną penetracją, pośród panoszącego się indywidualizmu wypełniają pustkę pozostawioną przez sekularystyczny racjonalizm*<sup>39</sup>.

Ojciec Święty podkreśla, że chociaż obserwuje się ogromny chaos i spływanie niektórych tradycyjnych form przeżywania chrześcijaństwa, to jednak człowiek pozostaje otwarty i chłonny na wartości przekraczające jego codzienne, utkwione w sferze materialnej życie. Stworzenie odpowiednich warunków może sprzyjać ewangelizacji również w środowisku, które coraz bardziej oddala się od Boga. A cały Kościół ma obowiązek wykorzystywać każdą okazję do tego, by zasiewać ziarno nadziei rodzącej się z wiary w Boga. W tym samym punkcie Franciszek zauważa, że do tej pory zbyt mocno przywiązywano wagę do formalności, odgórnego głoszenia Słowa Bożego i duszpasterstwa ograniczonego wyłącznie do udzielania sakramentów, zamiast otworzyć się na potrzeby wiernych i zauważać w każdym z nich bogactwo własnego indywiduum. Postawa formalizmu może być swoistym mechanizmem obronnym, gdyż osoba, która dopełniła wszystkich obowiązków, jest poprawna przed społeczeństwem, może mieć spokój od napiętnowania przez otoczenie, bądź samą instytucję religijną. Jednak paradoksalnie, owa poprawność w obrzędowości może prowadzić do jeszcze większej obojętności i budowania dystansu wobec Boga i wspólnoty wierzących<sup>40</sup>. Ojciec Święty dopatruje się w tych zjawiskach powodów, dla których Kościół niejako przyczynił się swoją postawą do rezygnacji z jego oferty duszpasterskiej. Komentuje to w następujących słowach: *Z drugiej strony musimy przyznać, że jeśli część naszych ochrzczonych ludzi nie doświadcza swojej przynależności do Kościoła, spowodowane jest to także przez pewne mało gościnne struktury i klimat w niektórych naszych parafiach i wspólnotach, albo przez biurokratyczną postawę, aby odpowiedzieć na zwykłe lub złożone problemy*

<sup>38</sup> Por. W. Przygoda, *Rola świadectwa w życiu i posłudze duszpasterzy w świetle nauczania Benedykta XVI*, *Verbum Vitae* 27, 2015, 251–274.

<sup>39</sup> EG 65.

<sup>40</sup> Por. A. Wołpiuk, *Formalizm, analfabetyzm wiary i pusta obrzędowość*: [http://www.urszulanki.edu.pl/projekty/rokwiary/Zagrozenia-2013\\_kwiecien\\_formalizm\\_analfabetyzm.pdf](http://www.urszulanki.edu.pl/projekty/rokwiary/Zagrozenia-2013_kwiecien_formalizm_analfabetyzm.pdf) (dostęp: 4.07.2023).

*życia naszych ludów. W wielu miejscach aspekt administracyjny bierze górę nad duszpasterskim, jak również sakramentalizacja bez innych form ewangelizacji*<sup>41</sup>.

Być może oczekiwanie ze strony wspólnoty Kościoła – zarówno po stronie duszpasterzy, jak i wiernych – aby każdy, kto poszukuje sensu swojego życia, od razu otworzył się na Boga i przeżywał swoją wiarę w maksymalnie poprawny sposób, jest tak naprawdę podyktowane niechęcią do wysiłku duszpasterskiego. Pragnienie ujednolicenia postaw wszystkich wiernych, wpisania ich w schemat „przykładowego katolika” zabija aktywność pastoralną. Z czasem w Kościele może dojść do przekonania, że jego podstawowym celem jest oddzielenie ludzi prawych od tych, którzy odeszli gdzieś dalej. Taka postawa wynika z umiłowania stagnacji, lęku przed niewiadomą, także strachu przed porażką i jednocześnie zamyka wizję wspólnoty wierzących do elitarnej społeczności osób. Jednak, jak pokazuje doświadczenie wielu duszpasterzy – często niemożliwe do udokumentowania badaniami naukowymi – to właśnie w osobach pozornie dalekich Bogu, czy nawet wrogo nastawionych do instytucji religijnych, często leży ogromny potencjał do tego, by odkryć na nowo piękno wiary i relacji do Stwórcy. Nawrócenie zazwyczaj jest procesem, który dokonuje się w jakiejś rozpiętości czasowej i wymaga cierpliwości wobec wchodzących na taką drogę<sup>42</sup>.

Franciszek w *Evangelii gaudium* nie skupia się na znamionach kryzysu i nie rozpatruje jego przyczyn ani przedmiotu. Być może istotny wpływ mają jego doświadczenia z okresu biskupstwa w Buenos Aires, gdzie w wielkomiejskim środowisku zmagął się już od dawna z problemami aktualnymi dla nas dopiero dzisiaj. Być może stąd często bywa niezrozumiany, a nasze oczekiwania względem roli Kościoła w świecie współczesnym nierzadko bieżą w zupełnie inną stronę. Papież z Argentyny widzi w nim przede wszystkim rolę służebną wobec wszystkich szukających Boga, od gorliwych katolików, po ludzi z duchowego marginesu. Stąd jego apel, by umieć pochylić głowę nad tymi, którzy są zagubieni i dostrzec w nich najpierw dziecko Boże. Taką postawę można określić terminem *duszpasterskiego nawrócenia* lub *misyjnego nawrócenia*, które to wielokrotnie pojawiają się w papieskich rozważaniach. Postulują one aktywną rolę Kościoła w pomocy duchowego rozwoju wszystkich poszukujących sensu swojego życia tak, aby móc doprowadzić ich do Komunii z Bogiem. Takie podejście nie oznacza ustępstw, czy wyparcia się fundamentów Kościoła, w tym przede wszystkim Jezusa Chrystusa. Ono jedynie zmienia orientację działania wszystkich, dla których Bóg jest istotny, a z radości wiary nie potrafią o Nim nie mówić, również osobom pozornie odległym od Niego. Istotą tak widzianej aktywności jest próba refleksji na własny temat i wyzbycie się fałszywego przekonania o własnej doskonałości, czy choćby bliskości takiego stanu w porównaniu z innymi. W założeniu Franciszka każdy potrzebuje osobistego nawrócenia, dlatego nie wolno odbierać prawa do posługi duszpasterskiej, czy ewangelizacyjnej najbardziej ubogim duchowo<sup>43</sup>.

<sup>41</sup> EG 65.

<sup>42</sup> Por. S. Łabędowicz, *Nawrócenie w wychowaniu chrześcijańskim*, Zeszyty Formacji Katechetów 2015, 1, 42–50.

<sup>43</sup> Por. P. Drożdżewicz, *Misyjne przeobrażenie Kościoła i nawrócenie duszpasterskie w świetle adhortacji Evangelii gaudium*, Roczniki Teologii Katolickiej 2015, XIV (1), 9–34.

Sytuacja Kościoła katolickiego w Polsce może być opisywana w kategoriach kryzysu, jeśli wziąć pod uwagę empirycznie mierzalne dane. Jednak dla Franciszka nie jest istotą rozważanie i dogłębna analiza tego problemu, a zachęta do reorganizacji duszpasterstwa w taki sposób, aby każda parafia i każdy duszpasterz stanowili aktywną przestrzeń oddziaływania wobec otoczenia, w jakim funkcjonują. W naszym rodzimym środowisku potrzebne jest przejście do perspektywy, w której Kościół nie tylko wyznacza poziom, jaki powinni osiągnąć wierni, ale również towarzyszy w odbudowaniu więzi z Bogiem, a przez głoszenie kerygmatu wskazuje na Jezusa Chrystusa jako jedyną Prawdę wyzwalającą z poczucia pustki i bezsensu<sup>44</sup>. Franciszkowym paradygmatem podejścia do sytuacji, mającej znamiona kryzysu, jest zatem osobiste nawrócenie, które może dać owoce w postaci wskazania poszukującym Boga właściwej drogi do Niego. W Adhortacji podkreśla, że *choroby współczesnego świata oraz Kościoła nie powinny stanowić wymówki, by zmniejszyć nasze zaangażowanie i nasz zapał. Traktujmy je jako wyzwania, by wzrastać. Ponadto, spojrzenie wiary zdolne jest rozpoznać światło, które Duch Święty zawsze wnosi pośród mroków, nie zapominając, że «gdzie [...] wzógł się grzech, tam jeszcze obficie rozlała się łaska» (Rz 5, 2)*<sup>45</sup>. Wspólnota wierzących nie może zatem dać się przekonać do rozpacz czy beznadziei czasów, w których żyje, nawet jeśli można zauważyć coraz bardziej różne dysfunkcje w obrębie tego, jak budowana jest relacja względem Boga i Kościoła. One często służą jako wymówka przed zaangażowaniem siebie w jeszcze głębsze przeżywanie wiary i dzielenie się nią z innymi<sup>46</sup>.

## 5. ZAKOŃCZENIE

Objawy kryzysu religijnego obserwowalne w ostatnich trzech dekadach w Kościele katolickim w Polsce mogą zwiastować poważny kryzys wiary, ale mogą też być postrzegane jako kryzys samej formy religijnej. Dane empiryczne nie są w stanie dostarczyć precyzyjnej informacji na ten temat, gdyż nie mogą zbadać kondycji wewnętrznej człowieka, a w tym wymiarze przeżywana wiara jest rozumiana jako osobiste zaangażowanie w relację z Bogiem. Franciszek w Adhortacji *Evangelii gaudium* proponuje patrzeć na zmieniający się świat wiary przez pryzmat nadziei, z której wynika chęć zaangażowania w głoszenie Chrystusa wszystkim poszukującym sensu swojego życia i tym, którzy już są blisko Niego. Papież nie skupia się na analizie przyczyn i przedmiotu kryzysu, a raczej wzywa do pastoralnej aktywności.

<sup>44</sup> Por. T. Wielebski, *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne parafii w Polsce*, Teologia i Człowiek 2019, 45, 105–119.

<sup>45</sup> EG 84,

<sup>46</sup> Por. O. Cyrek, *Acedia i sposoby jej zwalczania w ujęciu Jana Klimaka*, Studia Paradayskie 23, 2013, 21–41.

## BIBLIOGRAFIA

- Baniak J., *Między wiarą a ateizmem. Katolicy niewierzący i praktykujący*, Prace Naukowe Akademii Jana Długosza w Częstochowie 15, 2006, 69–90.
- Benedykt XVI, Encyklika *Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.
- Bezkorowajny A., *Wiara jako łaska Ducha Świętego. Analiza na podstawie przepowiadania kardynała Mariana Jaworskiego*, Roczniki Teologiczne 58 (1) 2021, 5–15.
- Boguszewski R., *Religia a życie codzienne, czyli m.in. o wyzwaniach dla Kościoła katolickiego w Polsce*, Colloquium WNHIS 4, 2015, 27–44.
- Cichosz W., *Kapłan gwiazdor, showman i inkwizytor: Zagrożenia aktywizmem w postudze katechetyczno-duszpasterskiej*, Studia Gdańskie 26 (2010), 109–129.
- Cyrek O., *Acedia i sposoby jej zwalczania w ujęciu Jana Klimaka*, Studia Paradyskie 23, 2013, 21–41.
- Delewski Ł., *Teologiczne rozumienie cnoty*, Studia Pelplińskie 2016, 43–55.
- Dłubacz W., *O obiektywne pojmowanie moralności*, Człowiek w Kulturze 10, (1998), 147–160.
- Drożdżewicz P., *Misyjne przeobrażenie Kościoła i nawrócenie duszpasterskie w świetle adhortacji Evangelii gaudium*, Roczniki Teologii Katolickiej 2015, XIV (1), 9–34.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Wydawnictwo M, Kraków 2013.
- Grün A., Halik T., *Bóg zagubiony*, WAM, Kraków 2017, 80–124.
- Hadjadaj F., *Antypodręcznik ewangelizacji. Jak dzisiaj mówić o Bogu?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, 17–27.
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, *Praktyki niedzielne Polaków (dominantes)*: <http://iskk.pl/badania/religijnosc/211-praktyki-niedzielne-polakow-dominantes> (dostęp: 28.06.2023).
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia. Dane za rok 2021*: <https://www.iskk.pl/badania/roczniki-statystyczne/374-annuario-statisticum-ecclesiae-in-polonia-dane-za-rok-2021> (dostęp: 28.06.2023).
- Jasiński K., *Religia – wiara – teologia. Zarys myśli Józefa M. Bocheńskiego*, IDEA – Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych 29 (1), 2017, 114–141.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, II wydanie poprawione, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań 2009.
- Kluz M., *Nadzieja w życiu i postawie moralnej człowieka w świetle encykliki Spe salvi Benedykta XVI*, Roczniki Teologii Katolickiej 14 (2), 2015, 97–112.
- Kulbat W., *Religia wobec pokusy synkretyzmu*, Łódzkie Studia Teologiczne 2012, 21 (1), 123–130.
- Koniec roku akademickiego w WSD Łowicz*: <https://lowicz.gosc.pl/doc/8355907.Koniec-roku-akademickiego-w-WSD-Lowicz> (dostęp: 1.07.2023). *Klerycy z Gniezna będą odbywać formację w Poznaniu*: <https://archidiecezja.pl/klerycy-z-gniezna-beda-odbywac-formacje-w-poznaniu/> (dostęp: 1.07.2023).
- Kowalczyk J., *Obraza uczuć religijnych – kategoria prawna, lingwistyczna i kulturowa. Problem językowy i systemowy*, Poradnik Językowy 764 (5), 2019, 20–31.
- Krawczyk R., *Mojesz w historii zbawienia*, Studia Elbląskie 15, 2014, 106–116.
- Krawiec G., *Czystość jako wartość*, Roczniki pedagogiczne 7 (43), nr 3 (2015), 93–114.
- Kudasiewicz J., *Jezus Chrystus a dziedzictwo prawne Starego i Nowego Testamentu*, Kieleckie Studia Teologiczne 8, 2009, 93–104.
- Laskowska B., *Młodzież wobec kryzysu religijnego*, Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych I Społecznych 2009, 1, 129–148.
- Lisak M., *Transformacje religijności Polaków – wybrane aspekty religijnej zmiany*, Sympozjum 29, (2015), 29–50.
- Mariański J., *Praktyki religijne w Polsce w procesie przemian*, w: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red.: L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa 2013, 135.
- Mariański J., *Praktyki religijne w Polsce w procesie przemian*, w: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red.: L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa 2013, 135.

- Mrozek A., *Pierwsze wieki chrześcijaństwa*, The Polish Journal of the Arts and Culture 3, 2012, 115–151.
- Nachotko M., *Organizacja wiedzy w umyśle człowieka w świetle teorii schematów i gatunków*, Zagadnienia Informacji Naukowej 2014, 52 (1), 80–93
- Nowak W.M., *Pustynia. Biblijne miejsce spotkania z Bogiem*, Wydawnictwo: Erem Ojców Kamedułów, Kraków 2018, 3–18.
- Ogorzelec K., *Czynniki determinujące przemiany Kościoła rzymskokatolickiego w dzisiejszej Polsce w kierunku wspólnoty wiary – „koinonia” Perspektywa teologiczno-socjologiczna*, Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 42 (2), 2022, 95–119.
- Ormanty S., *Abraham jako paradygmat wiary*, Poznańskie Studia Teologiczne 12, 2002, 7–17.
- Pikus T., *Wiara religijna – co to jest?*, Warszawskie Studia Teologiczne 25 (1) 2012, 74, (71–84)
- Przygoda W., *Rola świadectwa w życiu i posłudze duszpasterzy w świetle nauczania Benedykta XVI*, Verbum Vitae 27, 2015, 251–274.
- Ratzinger J., *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Kielce 2005.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitas humanae*: [https://www.vatican.va/archive/hist\\_councils/ii\\_vatican\\_council/documents/vat-ii\\_decl\\_19651207\\_dignitatis-humanae\\_en.html](https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html) (dostęp: 31.10.2023).
- Statystyki powołań 2022*: <https://www.gosc.pl/doc/7867069.Statystyki-powolan-2022-338-kandydatow-rozpoczelo-w-tym-roku> (dostęp: 28.06.2023).
- Szpunar M., *Narcystyczna kultura. o kondycji człowieka ponowoczesnego w kulturze zdominowanej przez narcyzm*, Zarządzanie Mediami 8 (3), 2020, 183–199.
- Wołpiuk A., *Formalizm, analfabetyzm wiary i pusta obrzędowość*: [http://www.urszulanki.edu.pl/projekty/rokwiary/Zagrozenia-2013\\_kwiecien\\_formalizm\\_analfabetyzm.pdf](http://www.urszulanki.edu.pl/projekty/rokwiary/Zagrozenia-2013_kwiecien_formalizm_analfabetyzm.pdf) (dostęp: 4.07.2023).
- Woźna-Burdziak W., *Reklama a obraza uczuć religijnych*, Kościół i prawo 10, (23) 2021, 225–238.
- Zarzycka B., *Tradycja czy charyzmat? Religijność w Polsce*, w: *Wybrane zagadnienia z psychologii religii. Funkcja i tożsamość*, red. J. Śliwak, B. Zarzycka, R. Bartczuk, M. Wiechetek, M. Marzel, WN UMCS, Lublin 2021, 11–34.

## A CRISIS OF FAITH OR RELIGION?

### EVANGELII'S GAUDIUM PROCLAMATION OF HOPE

#### Summary

The public debate increasingly talks about the crisis of the Church, which is manifested by a decline in the most important statistical indicators of faith. However, if we look at the development of Christianity, we will easily see that in its history it has very often experienced problems with the hallmarks of a crisis. Perhaps the basis for perceiving the current situation as a crisis is a distorted image of God and the expectation that Catholicism would dominate in quantitative terms over other worldview proposals that can be found today. This text reflects on the phenomenon of the crisis of the Catholic Church in Poland and discusses whether the observable changes in the Church concern faith itself, or rather religion, which is a broader concept. Finally, based on Francis' exhortation *Evangelii Gaudium*, the article shows inspiration for awakening hope and pastoral activity, which are a guarantee of saving the faith of those seeking God and being close to Him.

**Key words:** religion, faith, crisis, hope, Exhortation *Evangelii Gaudium*, pastoral activity

**Nota o Autorze**

**Grzegorz WĄCHOL** – prezbiter archidiecezji krakowskiej, doktor nauk teologicznych w zakresie teologii praktycznej (Uniwersytet Jana Pawła II w Krakowie), psycholog. Adiunkt w Katedrze Psychologii i Psychopatologii Rozwoju na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, kapelan Szpitala Specjalistycznego im. dr. Józefa Babińskiego w Krakowie, członek Polskiego Towarzystwa Opieki Duchowej w Medycynie oraz Polskiego Towarzystwa Pastoralistów. Duszpasterz osób z zaburzeniem psychicznym, niepełnosprawnością fizyczną, ruchową i sprzężoną. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół wzajemnej relacji teologii i psychologii w służbie pomocy człowiekowi, duszpasterstwie specjalistycznym osób z zaburzeniem psychicznym i niepełnosprawnością, destygmatyzacją środowiska psychiatrycznego, psychologii religii i wartościami chrześcijańskimi w procesie wychowawczym. ORCID: 0000-0002-6427-7231  
Kontakt e-mail: [grzegorz.wachol@upjp2.edu.pl](mailto:grzegorz.wachol@upjp2.edu.pl)